

Новият дуализъм на Сърбия: повече прагматизъм?

Стефан Ралчев

Актуален коментар

Юли 2015

Сърбия, като един от наследниците на бивша Югославия, има традиции в дуализма (или двойствеността) както на ниво общество, така и във външната си политика още от времето на СФРЮ. По време на Втората световна война, в самото начало антиокупационните, антифашистки сили се представляват както от Титовите партизани, така и от четниците на Дража Михаилович, които не са в прекрасни отношения по между си. След войната дуализмът приема по-скоро формата на ясно заявен и непрекъснато подчертаван неутралитет на СФРЮ, която се старае да е равно отдалечена (или приближена) и от Съветския съюз, и от Запада, да бъде нещо като мост между двата полюса на Студената война, с всичките рискове и облаги, следващи от това. Например основополагащата среща на т.нар. Движение на необвързаните държави се състои в Белград през 1961 г. до голяма степен като инициатива на тогавашния първи на СФРЮ Тито.

В по-новата история, вече на Сърбия, дуализмът започва да се проявява след конфликтите на Балканите от 1990-те години и краха на режима на Слободан Милошевич. От една страна преобладаващите настроения в сръбското общество са, че Западът несправедливо обвинява единствено сърбите за войните и кръвопролитията в Хърватия, Босна и Косово и че Русия е естественият и единствен съюзник на Сърбия в стремежа за справедливост. В тази идентификация на сръбското общество с Русия, разбира се, голяма роля играе и близостта по линия на славянството и православиеето. От друга страна с идването на власт на Демократичната опозиция на Сърбия (ДОС) през 2000 г. и най-вече на президента Борис Тадич и неговата Демократическа партия през 2004 г. и 2007-8 г., Сърбия ясно заявява своята проевропейска ориентация и стремеж за пълноценно включване в структурите на Европейския съюз. Постепенно дори общественото мнение, уморено от множество конфликти и режима на Милошевич, започва да се накланя в полза на членство в ЕС и европейските ценности като цяло. Симпатиите към Русия и неприязънта към НАТО и САЩ обаче, заради решаващата им роля във войните от 90-те, остават.

Ерата Тадич - „И ЕС, и Косово“

По времето на двата мандата на Борис Тадич като президент (2004-2012 г.) и на парламентарното мнозинство, оглавявано от Демократическата партия (2007-2012 г.) дуализмът на Сърбия придоби още едно измерение. Можем да го определим като двойственост между прагматизъм и идеологизация, между поглед напред в бъдещето и фиксация върху миналото, която двойственост често съвпада с едно друго противопоставяне - това между моделите на Запада и Русия. Този дуализъм се наблюдава както в поведението на управляващите и институциите в Сърбия, така и в настроенията на самото общество. Как се изразява той?

По отношение на прагматизма и европейската определеност, факторът Тадич е безспорен. По времето на неговия президентски мандат (тогава де факто президентът е силната фигура в сръбската политика, макар че номинално държавата е парламентарна република) Сърбия поема решително по пътя на европейската интеграция, подписва Споразумение за стабилизация и асоцииране с ЕС през 2008 г, предава на международния трибунал в Хага отдавна издирваните военнопръстъпници Радован Караджич (2008) и Ратко Младич (2011) и официално получава статут на кандидат за членство в ЕС в началото на 2012 г. Паралелно с това, прагматизмът се изразява в чувствително подобрене на отношенията с Хърватия, благодарение в не малка степен на приятелството между Тадич и Иво Йосипович, както и в благотворното лично влияние на Тадич върху тогавашния премиер на Република Сръбска Милорад Додик, който е основен фактор в радикализацията на политиката и липсата на реформи в Босна и Херцеговина след 2006 г. Тадич присъства и на честванията на геноцида в Сребреница и официално се извинява за него - смела и неочаквана постъпка от страна на сръбски политик, символизираща желанието на Сърбия все пак да погледне в бъдещето. Сърбия на Тадич освен това не признава самопровъзгласилите се за независими републики Абхазия и Южна Осетия след руската агресия срещу Грузия през 2008 г., въпреки че Русия, като „стратегически партньор“ на Сърбия, почти очаква това да се случи. Но предвид паралела с Косово, такова поведение от страна на Сърбия би било учудващо.

Косово е и основния елемент от другия полюс на сръбския дуализъм по времето на Тадич - идеологизацията и фокусирането върху миналото. Сръбската политика, а и обществените настроения тогава следват плътно максимата „И Европейският съюз, и Косово“. Тадич официално заявява, че Сърбия никога няма да признае независимо Косово и това едва ли е само с цел да се хареса на общественото мнение и да подхрани намаляващата си популярност. Сърбия усилено работи, благодарение на активната си и с традиции дипломация, против Косово в международни организации като ООН. Тадич дори има възражения за законността на мисията на ЕС в Косово. Друг е въпросът доколко максимата „И ЕС, и Косово“ има ефект и реално допринася за напредъка на Сърбия към членство в ЕС и доколко помага на самия Тадич във вътрешнополитически план. Демократическата партия и Тадич губят парламентарните и президентските избори през 2012 г., отстъпвайки мястото си на реформираните радикали, вече проевропейски, от Сръбската прогресивна партия (СНС) - Томислав Николич и Александър Вучич.

Ерата Дачич-Николич-Вучич - „И ЕС, и Русия, макар без Косово“

Дуализмът на Сърбия между практичност и идеологизиране остава и при управлението на СНС, въпреки че претърпява лека трансформация. Макар на пръв поглед неочаквано, Сърбия и сръбското общество дори изглеждат по-прагматични след 2012 г., когато на власт са бившият първи човек на Воислав Шешел Николич и бившият министър на информацията при Милошевич - Вучич. Николич поема президентския пост след Тадич, а Вучич, след две години като вицепремиер и министър на отбраната и предсрочни избори през 2014 г., става премиер в едно стабилно правителство на СНС.

В този период преобразената двойственост на Сърбия може грубо да се опише като „И ЕС, и Русия, макар без Косово“. Още преди влошаването на отношенията между Запада и Русия през 2014 г. заради анексирането на Крим от Москва и войната в Източна Украйна, Сърбия води целенасочена двувекторна политика на стратегическа близост и с ЕС, и с Русия. Двойствеността на Сърбия е изразена и в обществените нагласи: докато около 60% одобряват членството в ЕС, 65% смятат, че Русия трябва да бъде най-важният партньор на Сърбия. Как е изразен новият дуализъм на Сърбия?

Идеологията и симпатиите към Русия, както беше споменато по-горе, имат своето значимо място в сръбското общество и политика след конфликтите от 1990-те. В последните няколко години се наблюдава дори засилване на обществените нагласи в тази посока заради продължаващото противопоставяне на Запада и Русия заради Украйна и традиционните подозрения към САЩ и НАТО, както и заради някои фактори в управлението на Сърбия като например президента Николич. Той олицетворява голяма част от обществото като заявява, че в неговото семейство е традиция да се обича Русия. Пан-славянското и православното начало също играят своята роля: пропагандата на Путин по адрес на ЕС като покварения, разпадащ се Запад, попада на плодородна почва в сръбските таблоиди. Въпреки заявления си твърд курс към Европа, Сърбия отказва да се присъедини към общата европейска политика на санкции срещу Москва. И въпреки постигнатото Брюкселско споразумение за нормализирането на отношенията с Косово през април 2013 г., президентът Николич подготвя т.нар. Платформа за Косово (още непубликувана официално), за която много наблюдатели подозират, че ще бъде опит за ревизия на вече направените позитивни стъпки в отношенията с Прищина. Конкретни примери за идеологизирането в политиката на Сърбия са невиджания от Титово време военен парад по случай освобождението на Белград от нацистките сили, но де факто в чест на Путин при неговото посещение през октомври 2014 г. и участието на Николич и сръбска рота в Деветомайския парад на Червения площад в Москва през 2015 г., въпреки бойкота на повечето европейски страни. Освен това Сърбия и по-специално Вучич търпят засилена критика от страна на правозащитни организации за опит за контрол и цензура на медиите в типичен, квазиавторитарен стил, напомнящ този на Путин.

Защо тогава, предвид тези тенденции, сегашният сръбски дуализъм е все пак по-прагматичен, „по-европейски“? С идването си през 2012 г. новата власт на СНС и Социалистическата партия (СПС) твърдо се определя за европейското бъдеще на Сърбия, отчасти с цел партиите да уталожат съмненията на Запад в

реформираността и надеждността си като партньор. Това определяне, разбира се, не е новост предвид управлението на Тадич преди това, но има една съществена разлика: може би именно заради факта, че Сърбия се управлява от реформиран бивши радикали и представители на партията на Милошевич, те проявяват по-голяма решителност и въвеждат промени чрез реални действия. Премиерът Ивица Дачич има доверието на европейските партньори още от предишния мандат на Демократическата партия (в който СПС също е коалиционен партньор), а популярността на Вучич расте заради антикорупционната му кампания като вицепремиер през 2012-2014 г. Това им дава необходимия мандат за най-решителното действие впоследствие, особено на Дачич - усилията за нормализиране на отношенията с Косово като необходима и задължителна стъпка за започване на преговори за членство с ЕС. Докато максимата на Тадич и демократите „И ЕС, и Косово“ не се характеризира с особен успех, най-вече за самия него като политик, прагматичната политика на Дачич и Вучич по отношение на Косово определено приближава и практически, и идейно Сърбия към европейското семейство. Както беше споменато по-горе, този нов прагматизъм се олицетворява от Брюкселското споразумение от 2013 г. Работата по него продължава и сега, макар и бавно, като тези дни беше постигнато съгласие за основаване на Асоциация на сръбските общини в Косово и споразумение в сферата на телекомуникациите. Нормализирането на отношенията с Косово представлява огромна стъпка и за целия регион, потенциален пример за решаването на други проточили се проблеми като този за реформирането на институциите на Босна и Херцеговина и спорът за името на Македония между Атина и Скопие. Прагматизмът на Вучич като премиер след 2014 г. се простира и отвъд отношенията с Косово: въпреки инцидента с дрон, развяващ албанското знаме на футболния мач Сърбия-Албания в Белград, и въпреки категоричната и не дотолкова тактична заявка на премиера на Албания Еди Рама при историческото му посещение в Сърбия, че Косово е независима държава и тази реалност не може да се промени, Вучич не изгуби добрия тон и не отмени посещението си в Тирана през май тази година. Вучич освен това дава сигнали, че ще уважи през юли 2015 г. честванията на 20-годишнината от геноцида в Сребреница в Босна, нещо на пръв поглед немислимо от страна на бивш министър на Милошевич и радикален националист.

По отношение на Русия и „стратегическото партньорство“, Сърбия също не е така идеологизирана, както може би изглежда. От една страна, това се дължи вероятно на силно прагматичното, изцяло продиктувано от интереси поведение на самата Русия, което озадачава дори сръбските ѝ партньори. Например Русия намали с около 30% количествата на износа на природен газ за Сърбия в края на 2014 и началото на 2015 г., защото след парада в Белград Вучич изрази пред Путин невъзможност страната само в рамките на 4 месеца да изплати огромния си дълг от 200 млн евро към Газпром, както е поискал Путин. Цената на руския газ за Сърбия по принцип е по-висока, отколкото за съседни страни като Унгария и България. Русия едностранно прекрати проекта Южен поток през декември 2014 г., на който Сърбия сериозно разчиташе както за доставки на газ, така и за осигуряване на нови работни места, а беше и инвестирала средства в разстояние на 6-7 години. Москва дори заплаши, че ще наложи забрана за вноса на сръбски плодове през март тази година след съмнения, че Сърбия реекспортира ябълки от Полша за Русия в условията на ответни руски санкции към ЕС. Но може би най-болезненото действие на Русия от сръбска гледна точка беше след анексията на Крим през март 2014 г., когато Путин сравни ситуацията с Крим с тази в Косово и подчерта важността на принципа на самоопределението.

Сръбският прагматизъм към Русия не закъсня - през май 2015 г. Вучич, при посещението си в Тирана, заяви, че Сърбия ще търси диверсификация на източниците си на природен газ, „както препоръчват нашите американски приятели“, чрез проектите за транспорт на азерски газ ТАНАП и ТАП и този за втечен газ през остров Крък в Хърватия. Това е безпрецедентно изявление на сръбски държавник и ясна заявка за освобождаване от зависимостта от Русия (около 80%). Русия има голямо влияние в сръбския енергиен сектор, като притежава и една от най-големите компании в страната и региона - петролната НИС.

Най-големият тест за прагматизма в новия дуализъм на Сърбия, разбира се, ще бъде пълното решаване на въпроса с Косово преди членството в ЕС. Все по-малко заблуда съществува и в самата Сърбия, че това означава, рано или късно, признаване на независимостта на Косово.